

UOT 78.03

NURAY BƏKTAŞI

AZƏRBAYCANDA İLK MUSIQİŞÜNAS SƏFİYƏDDİN
URMƏVİNİN YARADICILIĞI

Məqalədə azərbaycanlı ilk musiqişünas, bəstəkar, mahir ifaçı və pedaqoq Səfiyyəddin Urməvinin həyat və yaradıcılığundan bəhs olunur. Həmçinin Səfiyyəddin Urməvinin böyük nailiyyəti, musiqi elminə gətirdiyi yeniliklər, "Sistemçilik" məktəbinin yaradıcısı, məşhur xəttat, "Ud" musiqi alətinin ifaçısı olması və iki yeni musiqi alətinin – Nüzhə (Əyləncə) və "Müğni" (Sövt verən) yaratması da vurğulanmışdır. Eyni zamanda Səfiyyəddin Urməvinin iki məşhur əsərinin ("Risalei-Şərəfiyyə" və "Kitab-əl-Ədvar") Musiqi nəzəriyyəsi məsələlərinin yaranmasında mühüm rol oynaması və onların Şərq musiqi aləmində əsl inqilab səbəb olması da geniş təhlil edilmişdir. Həmçinin Səfiyyəddin Urməvinin saray işləri ilə bərabər, musiqi ilə məşğuliyətini davam etdirməsindən, yeri gəldikcə o, yaxın dostlarına "Ud" musiqi alətində ifa etməyin sirrini öyrətməsindən, dostlarından biri olan Bağdadın məşhur xanəndəsi Lizzah xan öz mahnılarını onun müşayiəti ilə oxumasından bəhs olunmuşdur. Məqalədə eyni zamanda Azərbaycanda Səfiyyəddin Urməvinin ənənələrini yaşadan və inkişaf etdirən davamçılarından da söhbət açılmışdır.

Açar sözlər: Səfiyyəddin Urməvi, Üzeyir Hacıbəyli, ifaçı, ud, "Risalei-Şərəfiyyə", "Kitab-əl-Ədvar".

Qədim Şərq ənənələrinə görə, dövlətin nüfuzu, qüdrəti həm də onun musiqi mədəniyyəti ilə müəyyən olunurdu. Buna görə də dövlət xadimləri bu sahəyə xüsusi diqqət yetirirdilər. Bu ənənəyə hər zaman sadıq qalan Azərbaycan da ta qədimdən kamil musiqiçilərin vətəninə çevrilmiş, dünya mədəniyyətinə qiymətli töhfələr vermiş və görkəmli musiqiçilər bəxş etmişdir. Bu mənada Orta əsr Şərqində ən böyük musiqiçi və musiqişünasın kim olması barədə sual ortaya çıxır. Azərbaycan musiqi tarixində Şərq musiqi sistemini yaratmış musiqişünas, musiqi nəzəriyyəsinin bilicisi, bəstəkar, mahir ifaçı və pedaqoq Səfiyyəddin Urməvinin adı hörmətlə çəkilir.

Qeyd edək ki, Urməvinin anadan olduğu tarix və yer böyük mübahisələrə səbəb olmuşdur. Adil əl-Bəkri Səfiyyəddin Urməvinin anadan olduğu ili 1215, anadan olduğu yeri isə Bağdad, digər bir çox mənbələrdə 1216 və 1217-ci il göstərilir. Bir çox tədqiqatçılar Səfiyyəddin Urməvini fars musiqiçisi və etnik cəhətdən də fars adlandırır [6, s. 227-229]. Musiqiçi alimin etnik mənşəyi ilə bağlı isə ən dəqiq məlumatı ərəb alimi Abbas al-Azzavinin İraq ərazisindəki türkmən musiqiçilərinə də yer verdiyi "Al-Musika-i İraqiyyə fihtil – Mogul ve "Turkman" əsərində rast gəlinir. O, bu əsərdə Səfiyyəddin Urməvinin adını türkmən mənşəli musiqiçilərin adları ilə birlikdə çəkir [1, s. 22-34]. Bəzi tədqiqatçılar isə onu ərəb mənşəli hesab etsələr də fars mənşəli olmasını da inkar etmir. Lakin ən dəqiq məlumatlar elə ərəbdilli əsərlərdə qorunub saxlanılmışdır. Görkəmli ərəb alimi Hüsnu el-Hariri özünün "Al-Mevsuatü'l-Arabiyyə" adlı əsərində Səfiyyəddin Urməvinin Azərbaycandan olduğunu yazır [7, s. 943-944]. Azərbaycan bəstəkarı və alimi Əfrasiyab Bədəlbəyli özünün maraqlı faktlarla zəngin olan "İzahlı monoqrafik lüğət" adlı əsərində Səfiyyəddin Urməvinin həyat və yaradıcılığına böyük yer vermişdir. Bədəlbəyli nədənsə Urməvinin anadan olduğu ili 1230-cu il, anadan olduğu yeri Urmiya göstərmişdir [3, s. 8]. Urmiya şəhərində doğulduğunu və nəslinin bu şəhərdə yaşadığını bildirmək üçün Urməvi soyadını götürmüşdür [12].

Bizim fikrimizə görə Şərq dünyasının ən məşhur musiqiçi və musiqişünaslarından sayılan Səfi-əd-Din Əbdülmömin ibn Yusif ibn Faxir Urməvi Azərbaycanın qədim mədəniyyət

mərkəzi Urmıya şəhərində 1217-ci ildə anadan olmuşdur. Çünki, yuxarıda adları çəkilən müəlliflərin: Hüsni el-Hariri, Əfrasiyab Bədəlbəyli və Əli Şamili verdiyi məlumatlar da bizim fikrimizlə üst-üstə düşür. Gənc Urməvi musiqinin ecazkar gücünü, elmi hikmətini ilk bu torpaqda duyub. Təhsilini Urmıyada alan Səfiyəddin Urməvi burada da mədrəsəyə gedir və mədrəsədə oxuduğu dövrdə musiqinin əsasları ilə tanış olur. Burada o, bir neçə musiqi alətində çalmağı öyrənir. Lakin onun ən çox sevdiyi musiqi aləti ud olmuşdur. Ud çalmaq məharəti ilə müsəlman Şərqi məşhurlaşmışdır. Urmıyada mədrəsədə təhsilini bitirdikdən sonra Səfiyəddin Urməvi Bağdada köçərək bu şəhərdə təhsilini davam etdirmək qərarına gəlir. O dövrdə bütün Yaxın və Orta Şərqi elm və mədəniyyət mərkəzi sayılan Bağdad şəhərində müsəlman dünyasının ən görkəmli şəxsiyyətləri fəaliyyət göstərirdi. Bağdada gələn Səfiyəddin Urməvi dövrün ən məşhur universiteti sayılan “Müstənsəriyyə”də təhsilini davam etdirir. O, burada fəlsəfə, məntiq, tibb, astronomiya elmlərinə yiyələnir və müxtəlif dilləri mükəmməl öyrənir. Musiqi sənətini öyrənməkdə davam edən Səfiyəddin Urməvi xəttatlıqla da məşğul olur və böyük uğur qazanır. Həsən əl-Erbili yazırdı ki, “Mən onunla Təbriz şəhərində rastlaşdım və o, özü haqqında mənə belə dedi: Hələ uşaqkən Bağdada gəlmiş və “Müstənsəriyyə” universitetinə daxil olmuşam. Orada mühazirələr dinləmiş, ərəb dili və ədəbiyyatla məşğul olmuş, kamil xəttat kimi yetişmişəm. Özümü indi xəttatlıqda daha qabil hesab edirəm” [2]. Əvvəlcə o, musiqi sahəsində deyil, xəttat kimi şöhrət tapır və qısa müddət ərzində Bağdad xilafətinin dövlət başçısı xəlifə Əl-Müstəsimin saray katibliyinə dəvət alır və burada çalışmağa başlayır, saray kitabxanasının rəhbəri və baş xəttat təyin olunur. Akademik Teymur Bünyadov “Əsrlərin izi ilə” kitabında yazır ki, Səfiyəddin mədrəsədə təhsil aldığı illərdə özünün gözəl və aydın dəst-xətti ilə də hamını heyran qoyur [11]. Kitabların üzünü köçürmək və kitabxana rəhbərliyi Səfiyəddini musiqi təhsilini davam etdirməkdən yayındırmır, əksinə zəngin kitab xəzinəsində öz biliyini artırır. Saray işləri ilə bərabər o, musiqi ilə məşğuliyətini davam etdirirdi. İmkan düşdükcə udda məşq edən Səfiyəddin tək-cə yaxın dostlarına sirtini açmışdı. Dostlarından biri, Bağdadın məşhur xanəndəsi Lizzəh xan məşqlər zamanı öz mahnılarını Səfiyəddin Urməvinin müşayiəti ilə oxuyurdu. Onun sarayda çıxış etmək təklifini Səfiyəddin qəbul etmir və özünün peşəkar musiqiçi olmadığını bildirirdi. Bununla bərabər, Səfiyəddin bir neçə məşhur şeirə mahnı bəstələmişdi ki, onları da Lizzəh xan məmnuniyyətlə ifa edirdi. Lizzəh xan bir gün saraydakı məclisdə gözəl bir mahnı oxuyur. Xəlifə təəccüblə bu gözəl musiqini heç vaxt eşitmədiyini bildirir və onun müəllifi ilə maraqlanır. Xanəndə saray kitabxanasında xəttat işləyən Səfiyəddinlə olduğunu, onunla tez-tez görüşdüyündən, ondan musiqi dərsi aldığı söyləyir. Bundan sonra xəlifə Səfiyəddinin daim saray konsertlərində çıxış etməsini xahiş edir. Əksər tədbirlərdə ud ifaçısı kimi çıxış edən Səfiyəddin Urməvinin Ud çalmaq qabiliyyətindən Bağdadda rəvayətlər danışılırdı. Rəvayətlərin birinə görə, 40 gün susuz qalmış dəvə su hovuzundan su içməyə başlayanda Səfiyəddinin ud çaldığını eşitmiş və su içməyini dayandırmışdır. Hər dəfə musiqi dayananda dəvə su içir, musiqi səslənəndə isə diqqətlə qulaq asırdı. Musiqi bitəndən sonra dəvənin gözləri yaşlanmış. Digər bir rəvayətə görə, bir dəfə bağda Səfiyəddin şagirdlərinə ud çalmağı öyrəndə budaqların birinə bülbül qonur və başlayır ud ifasına qulaq asmağa. İfa o dərəcədə onun xoşuna gəlir ki, bülbül qonur Səfiyəddinin yanına və onun müşayiəti ilə öz quş dilində mahnısını ifa edir. Çoxsaylı tələbələri olan Səfiyəddin qısa müddət ərzində kamil müəllim kimi məşhurlaşır [9, s. 30-31]. Dövrün bir çox musiqişünasları onun tələbələri olmuşlar. XIII əsrin sonu-XIV əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş görkəmli Azərbaycan musiqişünası Əbdülqadir Marağai özünün “Məqasidül-əlhan” (Melodiyaların məqsədi) əsərində yazırdı ki, Əbdülmömin Səfiyəddin Urməvi bir çox görkəmli şəxsiyyətlərin müəllimi olmuşdur. Bunların arasında məşhur musiqiçilər

Şəms əd-Din Sührəvərdi, Əli Sitan, Həsən Zəfər, Hüsəm əd-Din Qutluq Buğa və başqalarının adları çəkilir [8, s. 8].

Professor Zemfira Səfərova yazır ki, Səfiyəddin Urməvi iki yeni musiqi aləti yaratmışdı ki, onlar da udun təkmilləşdirilmiş variantları idi. “Nüzhə” (Əyləncə) musiqi aləti dördbucaq formada söyüd və sərvi ağacından düzəldilmiş, gövdə və üzərinə taxılmış 81 simdən ibarət idi. Müasir arfa və kanona bənzəyirdi. Sırf muğam ifaları üçün nəzərdə tutulmuş ikinci “Müğni” (Sövt verən) musiqi aləti isə müasir rübaba bənzəyirdi və 33 simdən ibarət idi, lakin onun gövdəsi böyük idi və ərəik ağacından düzəldilmişdi [9, s. 32-33].

Bütün bu söyləmələr Urməvinin tək-cə ifaçılıq istedadını deyil, həm də ölməz sənətkarlıq ustalığının nəticəsidir. Urməvinin musiqişünaslıq fəaliyyəti hələ yetərcə tədqiq olunmayıb. Çox güman ki, Urməvinin musiqi nəzəriyyəsinə dair dəyərli əsərləri olub. Lakin hələlik onun iki məşhur əsəri bizə məlumdur. Onlardan biri “Risalei-Şərəfiyyə” (Musiqidə nisbətələr haqqında risalə) adlanır. Bu Urməvinin ilk musiqi əsəri kimi qəbul olunub. Səfiyəddinin ikinci əsəri isə “Kitab-əl-Ədvar” (Dövrələr kitabı) adı ilə məşhurdur.

Səfiyəddin Urməvi 1252-ci ildə “Kitab-əl-Ədvar” adlanan musiqi risaləsini tamamlayır. Əsər ərəb dilində yazılmış və on beş fəsildən ibarətdir. Musiqi nəzəriyyəsi məsələlərinin işıqlandırılmasına həsr olunmuş əsər Şərqi musiqi aləmində əsl inqilaba səbəb oldu. İngilis alim Henri Corc Farmerin fikrincə, Şərqi musiqisinin sistemini məhz Səfiyəddin Urməvi bu əsərində yaradıb [4, s. 65]. XIX əsrin ortalarında bütün ərəb, fars, türk dünyasının musiqişünas müəllifləri onun davamçıları olaraq Urməvinin yaratdığı sistemi tətbiq edirdilər. Bu alimlərdən biz Məhəmməd Curcani, Əbdülqadir Marağai, Qütbəddin Şirazi, Əbdürrəhman Cami, Mir Möhsün Nəvvab və XX əsrdə böyük alim və bəstəkar Üzeyir Hacıbəyliyi göstərə bilərik. Əsərin dəfələrlə üzü köçürüldüyündən onun nüsxələrinə dünyanın bütün yerlərində rast gəlmək olar. Əsərin ən zəngin tərtib edilmiş əlyazmaları London, İstanbul, Sankt-Peterburq və Nyu-Yorkun muzey və kitabxanalarında saxlanılır. Kitabın birinci fəsillərində müəllif Şərqi musiqisinin qanunlarından xəbər verir, qısa tarixçəsinə açıqlayır. Kitabın doqquzuncu fəslində Səfiyəddin Urməvi muğamlar barəsində məlumat verir. O, on iki muğamın adını çəkir və onları təsvir edir. Bunların sırasında “Üşşaq”, “Nəva”, “Əbu Salik” (Busalik), “Rast”, “İraq”, “İsfahani”, “Zirafkənd”, “Buzurq”, “Zəngülə”, “Rəhavi”, “Hüseyni” və “Hicaz” muğamları xüsusi qeyd olunur. Əsərin on bir və on ikinci fəsillərində öz sevimli udunu təsvir edir. Musiqinin notlar vasitəsilə yazılmasına həsr olunan on beşinci fəsil kitabın ən vacib və orijinal fəslidir, musiqişünaslar üçün xüsusilə maraqlıdır.

Səfiyəddin Urməvi Şərqi musiqisinin, ilk növbədə muğamların xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq hərf-rəqəm notlar sistemini təklif etmişdir. “Əbcəd notuyla” musiqinin ən qədim melodiyalarını risalələrində yazıb yaşada bilməmişdir. Ondən sonra gələn alimlər, ta XVI əsrə qədər bu not yazı sistemindən geniş istifadə etmişlər [13, s. 313]. Ərəblərə məxsus “Əbcəd” sisteminin tətbiq edilməsi hərflər səslərin yüksəkliyini, rəqəmlər isə uzunluğunu göstərirdi. Bu məqsədlə həmçinin müəyyən işarələrdən T, C, B hərflərdən istifadə olunurdu. Ladların adı, melodiyaların quruluşu rəqəmlərlə qeydə alınmışdı. Müasir Qərb not sistemi yarımtonlardan olan kiçik intervalların yazıya alınması və muğamın açıq duyulmayan, “gizli” səslərini ifa etməyə imkan vermir, Urməvinin sistemi isə buna imkan verirdi və məhz buna görə XIX əsrin sonlarına qədər tətbiq edilirdi.

Səfiyəddin Urməvinin əsərləri Şərqi musiqi nəzəriyyəsinin inkişafında yeni dövr idi. O, musiqi elminə “Sistemçilik” məktəbinin yaradıcısı kimi də daxil olmuşdur. İngilis alimi Henri

Corc Farmer isə Səfiyyəddini parlayan ulduzla müqayisə edib, onu "Sistemçilik məktəbinin" banisi adlandırmışdır [9, s. 40].

Urməvinin böyük nailiyyəti, ümumən Şərqi səs sisteminin qaydaya salınmasından ibarət olmuşdur. Onun "sistemi"nin əsasını təşkil edən on yeddi pilləli qamma əl Kindinin 12 tonlu xromatik qammasından, həm də əl-Fərabinin 22 tonlu qammasından fərqlənirdi. O, Şərqi musiqisinin 12 muğam dairəsinin və 6 avazının səs qatlarını diatonik qammanın çərçivəsində vermişdir.

Avropanın iki məşhur musiqişünası Rodolf D'ErLANJE və Henri Corc Farmer birlərindən xəbərsiz olaraq Urməvinin bir rübai üzərindəki not yazısını müasir not yazısına köçürmüş, yeddi yüz ildən bəri susan melodiyları yenidən səslənmişdilər. Artıq VII-VIII əsrdə ki, Şərqi və Qərbin bir sıra alimləri böyük musiqişünas Səfiyyəddin Urməvinin "Kitab-əl-Ədvar", eləcə də "Risalei-Şərəfiyyə" risaləsində verilən çox qiymətli, alimin özünün böyük həvəslə qeyd etdiyi "bir sıra şeylərə vəqif olurlar" və Urməvinin ölməz ənənələrini davam etdirirlər.

Məşhur Avropa alimi Rafael Georq Gizevetter Urməvini "Şərqi Zarlinosu" adlandırmış, böyük İngilis alimi Çarlz Hubert Pari Səfiyyəddinin cədvəlini o vaxta qədər yaranmış cədvəllərin ən mükəmməli hesab etmişdir [10].

VII əsr sonra Üzeyir Hacıbəyli özünün "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" kitabında yazırdı: "Yaxın Şərqi xalqları musiqisinin nəzəri və əməli inkişafı tarixində başlıca yeri dünyada məşhur olan iki nəfər Azərbaycan alimi, nəzəriyyəçi, musiqişünas tutur: Səfiyyəddin Əbdülmömin ibn Yusif əl-Urməvi (XIII əsr) və Əbdülqadir Marağai (XIV əsr)" [5, s. 14]. Üzeyir Hacıbəyli öz əsəri üzərində işləyərkən böyük miqdarda kitablar arasında məhz "Kitab-əl-Ədvar" ın xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini seçmiş, əsərin foto surətini Nurosmaniyyə kitabxanasından gətirib araşdırmışdır. Məncə Üzeyir Hacıbəylinin yazdığı "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsəri quruluşuna, üslubuna görə "Kitab-əl-Ədvar" a çox yaxındır. Xüsusilə də, böyük bəstəkar lad sistemini müasir Azərbaycan musiqi elminin tələblərinə cavab verən səviyyədə davam etdirmişdir. Ona görə də "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları"nu yeni dövrün risaləsi adlandırırlar.

Ümumiyyətlə, "Kitab-əl-Ədvar" və "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" elmi əsərlərini tədqiq və təhlil etdikdə onlar arasında oxşarlıq olduğunu görürük. Hər iki əsərin – "Kitab-əl-Ədvar" və "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" nın birinci fəslə səsə, onun əsas xüsusiyyətlərinə həsr edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Urməvinin elə "Şərəfiyyə" risaləsinin də ilk fəslə səsə həsr olunmuşdur. "Kitab-əl-Ədvar" da "Nəğmə" terminini səs və ton mənasında işlədərək onun müəyyən vaxt ərzində hansısa zillik və bəmlilik səviyyəsində davam edən səs olduğunu və ona təbii meyli duyulduğunu göstərmişdir. Hər tonun zillik və bəmlilik cəhətdən öz ekvivalenti vardır. Urməvi göstərirdi ki, "nəğmə"ni yalnız başqasıyla müqayisə etdikdə onun yüksəkliyi və aşağı olması barədə danışmaq olar. Həm də zil və bəm səslərin səbəblərini alim gərilməmiş və ya gərilməmiş uzun, yoğun və ya qısa, nazik simlərlə bağlayırdı. Urməvi səsini musiqi və fiziki xüsusiyyətlərini şərh etmiş və bu barədə daha geniş "Şərəfiyyə" risaləsində danışmışdır. Üzeyir Hacıbəyli isə kitabının "Səs sistemi" hissəsində yazırdı ki, musiqişünasların rəyinə görə Şərqi musiqisində (Azərbaycan musiqisi də buraya daxildir) bütöv və yarım tondan başqa 1/3 və 1/4 ton da vardır. Lakin o, qeyd edirdi ki, bu iddia ən kiçik intervalı yarım ton olan Azərbaycan xalq musiqisinə aid ola bilməz. Avropa musiqisində olduğu kimi, Azərbaycan musiqisində də oktava 7 diatonik və 12 xromatik pərdədən ibarətdir. Fərqi ancaq temperasiya məsələsindədir.

Deməli, Azərbaycanda Səfiyyəddin Urməvinin ənənələrini yaşadan və inkişaf etdirən davamçısı Üzeyir Hacıbəyli olmuşdur. Üzeyir Hacıbəyli "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" əsərinin "Tarixi məlumat" hissəsində yazırdı: "Yaxın Şərqi xalqlarının musiqi mədəniyyəti XIV əsrə doğru özünün yüksək səviyyəsinə çatmış və on iki sütünlu, altı bürclü "bina" (dəstgah) şəklində iftixarla ucalmış və onun zirvəsindən dünyanın bütün dörd tərəfi: Əndəlisdən Çinə və Orta Afrikadan Qafqaza qədər geniş bir mənşərə görünmüşdür... Musiqi binasının möhkəm təməlini təşkil edən 12 sütün 12 əsas muğamı və 6 bürç isə 6 avazı təmsil edirdi" [5, s. 14].

Təqdir olunmalı cəhətdir ki, "Ünlü türk musiqiçisi Şükrulla Əhmədov XV əsrdə Səfiyyəddin Urməvinin "Kitab-əl-Ədvar" əsərini türk dilinə çevirmişdir. Sonra bu kitab fransız dilinə də çevrilmişdir [14].

Böyük sənətkar 1294-cü ildə Bağdadda borclular həbsxanasında dünyasını dəyişmişdir. Ondən sonra gələn Yaxın Şərqi musiqişünasları Səfiyyəddin Urməvinin nəzəriyyəsinin davamçısı olmuş, Avropa musiqiçiləri isə görkəmli musiqişünasın əsərlərindən yararlanmaqla yanaşı, onun nota köçürdüyü qədim musiqiləri səsləndirirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbas al-Azzavi. Al-Musika-i İraqiyyə fiahtil – Mogul ve-t Turkman. Bağdad, 1951, 346 s.
2. Bayramov N. Səfiyyəddin Urməvi haqqında araşdırma. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəz., 1980, 5 sentyabr.
3. Bədəlbəyli Ə. // Elm və həyat, 1964, № 7.
4. Əhmədov S. Azərbaycan tarixindən yüz şəxsiyyət. Bakı: Ayna Mətbu Evi, 2006, 359 s.
5. Hacıbəyli Ü. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Bakı, 1989, 117 s.
6. Farmer H.C. Ərəb musiqisinin tarixi. London. 1929, 666 s.
7. Hüsnü el-Hariri. Al-Mevsuatü'l-Arabiyyə. 1 c., Dəməşq, 1998, 1056 s.
8. Marağai Ə. Məqasidül-əlhan. Tehran, 1968, 280 s.
9. Səfərova Z. Azərbaycanın musiqi elmi. Bakı: Azərənşər, 2006, 544 s.
10. Səfərova Z. Səfiyyəddin Urməvi və Üzeyir Hacıbəyov // Musiqi dünyası, 2005, № 1.
11. Sultanova M. Səfiyyəddin Urməvi fenomeni. "Mədəniyyət" qəz., 2012, 18 yanvar.
12. Şamil Ə. Məşhur musiqiçi, musiqi tarixçisi Səfiyyəddin Urməvi // Türk dünyasının məşhurları, 2010, № 16, 24 may.
13. Təriyyəti M. Danişməndani-Azərbaycan. Bakı: Azərənşər, 1987, 434 s.
14. https://az.wikipedia.org/wiki/Səfiyyəddin_Urməvi.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: bektashi.nuray@gmail.com

Nuray Bektashi

CREATIVE WORK OF SAFI AL-DIN AL-URMAWI, THE FIRST MUSICOLOGIST OF AZERBAIJAN

The article is about the life and creativity of Safiyaddin Urmavi, the first Azerbaijani musician, composer, skillful performer and pedagogue. It is also emphasized Safi al-Din al-

Urmawi's great success, his music innovations, being a creator of "Sistemcilik" school, famous calligrapher, excellent lute (Ud) player and creating two new musical instruments – Nuzha (Entertainment) and "Mugni" (Archulate). At the same time it is widely analyzed that, two famous works ("Risāla al-Sharafiyya" and "Kitab-al-Adwar") of Safi al-Din al-Urmawi played an important role in the formation of the music theory and they were real revolution in the Eastern musical world. It was also mentioned that Safi al-Din al-Urmawi both engaged in palace and continued his musical activity, he taught his close friends the secret of playing in the musical instrument "Lute" (Ud) and Lizzah Khan, one of his friends, who was a famous singer of Baghdad, sang his songs with him. At the same time it was noted Safi al-Din al-Urmawi's followers who preserved and developed his traditions in Azerbaijan.

Keywords: *Safi al-Din al-Urmawi, Uzayir Hajibayli, player, lute (ud), "Risāla al-Sharafiyya", "Kitab-al-Adwar".*

Нурай Бекташи

ТВОРЧЕСТВО САФИАДДИНА УРМАВИ, ПЕРВОГО МУЗЫКОВЕДА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

В статье рассматривается жизнь и творчество первого азербайджанского музыковеда, композитора, талантливого певца и педагога Сафиаддина Урмави. В ней также подчеркнуты великие достижения и инновации в области музыкальной науки Сафиаддина Урмави, создателя Системной школы, известного каллиграфа, исполнителя музыкального инструмента «уд» и создателя двух новых музыкальных инструментов «Нузха» (Развлечение) и «Мугни» (дающий звук). В то же время две знаменитые работы Сафиаддина Урмави («Рисалей-Шарафия» и «Книга-аль-Адвар») сыграли важную роль в создании вопросов теории музыки и привели к подлинной революции в восточном музыкальном мире. Кроме того, Сафиаддин Урмави, наряду со своей дворцовой работой, продолжил свою музыкальную карьеру, он учил своих друзей секрету игры на музыкальном инструменте уд. Рассказывается, что известный певец Багдада Лиззах Хан исполнял свои песни в его сопровождении. В статье также говорится о последователях, которые сохраняют и развивают традиции Сафиаддина Урмави в Азербайджане.

Ключевые слова: *Сафиаддин Урмави, Узейр Гаджибейли, исполнитель, уд, «Рисалей-Шарафия», «Книга аль-Адвар».*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

**Daxilolma tarixi: İlk variant 18.06.2019
Son variant 28.08.2019**